

УДК 339.564

Логоша Р.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту
Вінницького національного аграрного університету

Ільченко І.І.

аспірант кафедри аграрного менеджменту
Вінницького національного аграрного університету

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ОВОЧІВ

FORMING AND DEVELOPMENT OF EXPORT ACTIVITY AT THE MARKET OF VEGETABLES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано стан і тенденції розвитку ринку овочів в Україні. Розкрито особливості формування та розвитку експортної діяльності на ринку овочів. Визначено основні напрями підвищення експортного потенціалу галузі. Обґрунтовано пропозиції щодо організації підвищення експортної спрямованості галузі.

Ключові слова: ринок, експорт, імпорт, попит, овочевий ринок, маркетинг.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано состояние и тенденции развития рынка овощей в Украине. Раскрыты особенности формирования и развития экспортной деятельности на рынке овощей. Определены основные направления повышения экспортного потенциала отрасли. Обоснованно предложения относительно организации повышения экспортной направленности отрасли.

Ключевые слова: рынок, экспорт, импорт, спрос, овощной рынок, маркетинг.

ANNOTATION

In the article, the condition and trends of vegetable market development in Ukraine are analysed. The features of formation and development of export activity at the market of vegetables are exposed. Basic directions of increase of export potential of industry are determined. The suggestions in relation to organization of increase of export orientation of industry are grounded.

Keywords: market, export, import, demand, vegetable market, marketing.

Постановка проблеми. Розвиток галузі овочівництва є одним із секторів агропромислового комплексу України, що найбільш динамічно розвивається. Поряд з цим галузь овочівництва не належала і не належить до числа таких пріоритетних аграрних секторів, як зерновий, цукровий та м'ясо-молочний.

Особливістю ринку овочів в Україні є низький рівень експорту свіжої плодоовочевої продукції, що робить цей ринок вразливим і нестабільним. Причиною такої ситуації на ринку є нестабільна економічна ситуація в державі, відсутність у більшості виробників технологій післязбиральної доробки, зберігання і упакування овочевої продукції, які б відповідали вимогам покупців на світовому ринку. Крім того, як і раніше, лівову частку овочевої продукції виробляють у господарствах населення, а кількість великих виробників овочів відкритого ґрунту залишається невеликою, що ускладнює форму-

вання оптових партій однорідної свіжої овочевої продукції.

У товарній структурі вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції протягом останніх років переважають поки що зернові культури, цукор та олія. Частка свіжих овочів у експорті дуже мала, але ціни на зовнішньому ринку та можливість надходження валютної виручки залишаються привабливими для вітчизняних виробників овочів. Це сприятиме в перспективі розширенню експорту овочевої продукції, пошуку нових ринків збуту та збереженню високого попиту на вітчизняну овочеву продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання експортної діяльності сільськогосподарських підприємств та особливості формування експортних позицій вітчизняними товаровиробниками овочевої продукції в умовах ринкових відносин відображено у працях В.І. Власова, В.В. Гришка, В.П. Долинського, Т.С. Кучеренка, П.М. Макаренка, В.О. Муковоза, В.В. Писаренка, В.П. Рудя, П.Т. Саблука та інших вчених економістів-аграріїв.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак аналіз специфіки експорту овочевої продукції не проводився, хоча він може допомогти виявити резерви подальшого розвитку згаданої галузі. Отже, проблема дослідження експортної діяльності на ринку овочевої продукції потребує додаткових досліджень, що й зумовлює актуальність цієї теми.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану експортної діяльності на вітчизняному ринку овочевої продукції та аналіз існуючих проблем, що зумовлюють необхідність визначення перспективних напрямів розвитку експорту овочевої продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна є аграрною країною, на території якої знаходиться четверта частина світових чорноземів, що дозволяє залучати під виробництво овочів великі площі землі та отримувати при цьому високі врожаї. Виробництво овочевої продукції є провідною галуззю сільського господарства

країни. Україна входить до числа провідних світових виробників овочевих культур. Наявний потенціал та географічне розташування дозволяють формувати експортні партії овочевих культур та вести активну зовнішньоекономічну діяльність.

В Україні з 2000 до 2013 р. на 26% зросли посівні площі овочевих культур. Основні площі вирощування овочевих культур сконцентровано в областях з найбільш сприятливими умовами для їхнього вирощування. Наприклад, у 2013 р. близько 62% від усього виробництва овочевих культур було зосереджено у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Львівській, Луганській, Одеській, Полтавській, Херсонській та Харківській областях. Зокрема в південних областях України вирощують томат, цибулю, зелений горошок, перець, баклажани, тобто ті овочеві культури, які є основною сировиною для первинної переробки в господарствах і на консервних заводах. Також південні області й надалі залишаться основним виробником томата, цибулі, перцю, баклажанів для завезення в західні та північні області України.

Овочева продукція є продуктами повсякденного харчування. У 2013 р. споживання овочів і баштанних продовольчих культур на одну особу в Україні становило 163,3 кг, що є раціональною нормою харчування [2]. Україна вже сьогодні входить у першу сімку світових лідерів за валовим виробництвом овоче-баштанної продукції, а у розрахунку на душу населення займає дев'яте місце у світі.

Сьогодні в Україні основним місцем реалізації овочевої продукції залишаються міські ринки, оскільки вони вже стали традиційним для споживачів місцем для закупки овочевої продукції. Причина в тому, що на ринки продукція надходить свіжою, має кращий товарний вигляд. Крім цього, на ринку є можливість вибору, а продавці більш гнучкі стосовно попиту і пропозиції, які впливають на роздрібні ціни.

Для вітчизняного ринку овочевої продукції характерним є високий ступінь конкуренції, коливання попиту та значна диференціація за овочевими культурами.

Для ринку овочів і баштанних продовольчих культур в Україні протягом останніх років

характерні такі стійкі тенденції (табл. 1): 1) помірне зростання виробництва овочів і баштанних продовольчих культур (72,2%); 2) зростання внутрішнього споживання овочевої продукції на одну особу (60,6%); 3) значне нарощування обсягів експорту та імпорту; 4) значне зростання втрат (у 7 разів).

Для внутрішнього ринку характерною є також тенденція до підвищення цін на овочеву продукцію. Зокрема, на міських ринках у середньому з 2010 до 2013 р. морква і капуста подорожчали у 1,5 рази, помідори – у 2,2 рази, огірки – у 1,6 рази. Майже незмінними залишилися ціни на буряки столові й цибулю ріпчасту. Рівень цін на овочі значною мірою залежить також від каналів реалізації. Значні відмінності в ціні на овочеві культури, які як сільськогосподарські підприємства, так і господарства населення реалізували на міських ринках, спостерігаються у регіонах України.

Ринок овочів характеризується значною сезонністю і циклічністю обсягів пропозицій, що також позначається на рівні цін. Найвищого рівня ціни досягають під час надходження на ринок перших партій нового врожаю: капусти – у травні, цибулі ріпчастої, буряків і моркви – у червні. Підвищуються ціни на овочі у передсвяткові й вихідні дні, дешевше їх можна купити в дні зі несприятливими погодними умовами та наприкінці робочого дня. Найнижчі ціни на овочі дострокового зберігання встановлюються в листопаді [1, с. 50].

Протягом останніх років вітчизняна галузь овочівництва демонструє позитивну динаміку як у відношенні виробництва, так і у відношенні експортного потенціалу овочевих культур. Це дає реальну можливість Україні розширити ринки збуту та закріпитися на нових. Перед вітчизняними товаровиробниками відкриваються великі перспективи на світовому ринку овочів у зв'язку зі збільшенням чисельності населення у світі, дефіцитом продовольства та відсутністю можливостей розширювати посівні площі та нарощувати продуктивність сільського господарства в основних аграрних країнах.

Експорт є дуже перспективним видом збуту продукції для великих господарств, а також об'єднань фермерів. Проте сучасний стан екс-

Таблиця 1
Баланс овочів і баштанних продовольчих культур в Україні у 2000–2013 рр. [2]

Показники	Роки							Відх. 2013 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	
Виробництво, тис. тонн	6 195	7 606	8 976	8 873	10 562	10 815	10 668	172,2
Зміна запасів на кінець року, тис. тонн	201	196	534	-22	514	458	-13	*
Імпорт, тис. тонн	29	100	232	311	285	213	237	у 8,2 р.
Всього ресурсів, тис. тонн	6 023	7 510	8 674	9 206	10 333	10 570	10 918	181,3
Експорт, тис. тонн	30	150	347	335	303	346	379	у 12 р.
Витрачено на корм, тис. тонн	728	1 214	1 262	1 337	1 473	1 568	1 747	240,0

портної діяльності аграрних підприємств не в повній мірі сприяє підвищенню виробничого потенціалу та зміцненню фінансово-економічного стану галузі. Питома вага експорту вітчизняних виробників овочевої продукції в структурі рослинної продукції становить близько 3% [1, с. 49]. В умовах надвиробництва окремих видів продукції суттєво збільшуються ризики зменшення цін до рівня собівартості. Зменшити ці ризики можна саме за допомогою експорту.

Проблема просування овочевої продукції на зовнішній ринок пов'язана з орієнтацією на світові стандарти якості та норми безпеки продуктів харчування. Все це потребує розробки й затвердження на державному рівні стандартів якості та сертифікації. Також причинами низького рівня експорту з України є нестабільна економічна ситуація в державі, яка впливає на ефективність овочевого ринку, який залежить від раціонального поєднання виробництва, переробки, зберігання і реалізації овочів.

Сьогодні Україна веде експортні-імпортні операції щодо продовольства з понад 70-ти країнами світу. На сьогодні основними зовнішніми ринками для експорту овочів є Росія, Білорусь, Литва, Латвія, Польща. Перспективними ринками, на які в найближчій перспективі Україна може вийти і закріпитися на них, визначено країни Західної Європи. Експортні ціни, не враховуючи маркетингових витрат, ненабагато вищі за роздрібні ціни на таку саму продукцію в Україні, що дає змогу для достатньої рентабельності. Наприклад, ціна на овочеву продукцію в Україні досить низька, зокрема на моркву навіть нижча, ніж у Польщі, яка є нашим основним конкурентом з експорту борщової групи овочів. Якщо істотна різниця в цінах на овочі між Україною і зовнішніми ринками збережеться надалі, то експортні обсяги можуть ще збільшитися.

Позитивне сальдо агропродовольчої продукції сприяє покращенню ситуації зі станом платіжного балансу країни. Зауважимо, що у 2013 р. виручка вітчизняних експортерів склала понад 90 млн дол. США. Україна переважно експортує тепличні овочі, зокрема томати – майже на 50 млн дол. США та огірки на 16 млн дол. США. Значною, але поки нестабільною статтею експорту, є цибуля ріпчаста. Зростають поставки овочів борщового набору та замороженої плодоовочевої продукції.

Обсяги експорту свіжих овочів протягом 2011–2013 рр. зросли за всіма видами овочів, крім цибулі й часнику. У структурі експорту свіжих овочів переважають помідори – 62%, огірки – 13%, свіжі бобові – 12%, інші бобові – 8%. За останні три роки ціна експортованої свіжої овочевої продукції зросла на 27%, сирих овочів – на 35%, консервованих овочів – на 33%.

За останні 5 років експорт овочевої продукції до Росії, на яку припадає майже 70% від усього експорту овочів, збільшився у 20 разів. На сьогодні основними експортними позиці-

ями в овочевому сегменті України є тепличні огірки та томати. Також російські компанії цікавляться закупівлями української картоплі, ріпчастої цибулі, моркви і пекінської капусти. Проте експорт плодоовочевої продукції до Росії у 2014 р. став дуже ризикованим заняттям для торгових компаній в Україні. Незважаючи на стабільний попит російських покупців, українські продавці зазначають про високі фінансові ризики, пов'язані з постійною девальвацією російського рубля. Сьогодні основною проблемою для українських трейдерів є умови розрахунку покупців у Росії. Оптові компанії та роздрібні мережі Росії, як правило, платять за овочі в російській валюті, при цьому нерідко із затримкою на 10–14 днів. Тому в умовах швидкої девальвації рубля щодо української гривні постачальники можуть понести збитки, які обчислюються десятками тисяч доларів [3]. У сформованих обставинах українські торгові компанії змушені або зупинити роботу, або вносити фінансові ризики в ціну товару, на що погоджуються далеко не всі російські покупці.

За підсумками дев'яти місяців 2014 р. сальдо зовнішньої торгівлі рослинницькою продукцією склало 4,5 млрд дол. США [5]. Збільшення надходжень відбувалося за рахунок зростання експорту овочів та істівних коренеплодів на 16,3% до 104,8 млн дол. США. Це відбулося завдяки тому, що виробництво овочів в Україні кожного року збільшується, що дозволяє формувати великі оптові партії для постачання на зовнішні ринки.

Серйозним конкурентом на зовнішньому ринку для України в сегменті реалізації помідорів виступає Туреччина. Кліматичні умови цієї країни дають можливість цілий рік вирощувати овочі для внутрішнього споживання і на експорт.

На світовому ринку США є найбільшим світовим експортером свіжих овочів, найперше помідорів і цибулі. Спостерігаючи географію надходження на світовий ринок овочевої продукції, можна відмітити, що в Європі основним ринком для імпорту є Німеччина, а основними постачальниками – Туреччина, Іспанія та Італія [1, с. 47]. Частину овочів до ЄС експортують з Південної Африки, Марокко, Чилі, Аргентини, Нової Зеландії, Туреччини та Ізраїлю.

Глобалізація економічних зв'язків зумовила масовий імпорт овочів в Україну з будь-яких частин світу, де спостерігається стрімка спеціалізація галузей. У вартісному відношенні з 2000 до 2013 р. імпорт овочів в Україну порівняно зріс у 8,2 рази [2]. Загострення конкуренції з нашими торговельними партнерами певним чином звузило експортні можливості України. Вступ до СОТ одразу позначився на ринку овочів в Україні. У 2011–2013 рр. імпорт моркви та інших коренеплодів збільшився в 36 разів, цибулі та часнику – в 23, помідорів – у 14, капусти – у 9, огірків – у 7 разів. Варто також зазначити, що імпорт овочів у грошовому вираженні майже вдвічі перевищує їх експорт.

Зі зниженням митних бар'єрів обсяги імпорту овочів зростатимуть. Скорочення ставок увізного мита на моркву, цибулю, капусту та інші овочі, що їх традиційно вирощують в Україні і які є джерелом доходів для господарств населення, негативно впливає на рівень життя сільського населення. Умови вступу до СОТ для вітчизняного виробника агропромислової продукції досить жорсткі, можливості тарифного й нетарифного захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції обмежено. Тож кожна галузь має розробити конкретний план заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності в умовах СОТ й майбутньої зони вільної торгівлі з ЄС.

Аналізуючи динаміку імпорту овочевої продукції за останні роки, можна зробити висновок, що величина його поступово знижується з кожним роком. В Україну щороку завозиться понад 200 тис. тонн плодоовочевої продукції на суму понад 200 млн дол. США. Передусім слід виокремити імпорт помідорів, ввезених з Туреччини, Єгипту, Іспанії, Греції, Нідерландів. Імпорт борщового набору залежить від дефіциту на Україні. Наприклад, в цьому році, зважаючи на врожайність в Україні, імпорт практично відсутній.

Успіху світового овочівництва сприяють не лише технології вирощування, а й організація ринку овочів. Вітчизняні виробники овочевої продукції не гірше від зарубіжних виробників навчилися вирощувати овочі. Та все ж у конкурентних умовах виграють лише завдяки дуже вузькій спеціалізації, що дає можливість максимально інтенсифікувати виробництво. Ще одна важлива перевага виробництва продукції іноземців – наявність організованого ринку, на який вони поставляють свою продукцію через надпотужні посередницькі структури, що підпорядковують діяльність експортерів інших, слабших в економічному відношенні країн. Відповідно, вони мають значно вищу ціну, ніж вітчизняні виробники. Така організація виробництва є ефективнішою, адже вони володіють довготривалим позитивним досвідом і використовують усі останні досягнення науково-технічного прогресу [4, с. 53].

Девальвація української гривні разом із перевиробництвом овочевої продукції призвели до різкого підвищення конкурентоспроможності українських овочів, якими зацікавилися Голландія, Польща та Великобританія. Це обумовлено низькою вартістю українських овочів. Україна може поставляти в Європу якісну і дешеву овочеву продукцію. Для цього вона повинна вийти на виробництво 30 млн тонн овочів щороку (в 2013 р. виробництво становило 10,7 млн тонн). Але в Україні і дотепер є одна з найбільших проблем – зберігання овочевої продукції. Фермери вирощують стільки продукції, скільки можуть зберегти до грудня.

Багато виробників розпродають свій урожай ще восени, коли овочів багато й коштують вони дешево. Дрібні оптовики можуть зберігати великі партії овочів максимум до січня–лютого. Близько 20% від урожаю так званого «борщового набору» (морква, капуста, буряк, цибуля) не доходить до споживача через брак спеціалізованих сховищ. Проте цю проблему частково вдалося вирішити, і в 2011–2013 рр. за сприяння держави було побудовано 112 овочесховищ. А їх потужності зберігання склали понад 500 тис. тонн. І протягом найближчих декількох років в Україні з'являться ще 16 сховищ ємністю 140 тис. тонн.

У світі зростає попит на екологічно чисту продукцію сільського господарства. Україна має значні конкурентні переваги: чорноземи, малі обсяги внесення в ґрунт мінеральних добрив, гербіцидів та хімікатів. Сертифікація продукції за даним стандартом полегшує доступ виробників до європейського ринку. Така продукція має переваги під час реалізації через систему міжнародних супермаркетів, а значний надлишок таких овочів, як цибуля, морква й капуста, без сертифікації – лише до країн СНД. У вітчизняному овочівництві вже діють достатньо високі технології щодо багатьох культур. Проникнення в галузь новітніх технологій дає потужний поштовх для виробництва овочів. Однією з таких технологій є крапельне зрошення.

Висновки. Галузь овочівництва є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів овочів для населення країни, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту.

Для успішного завоювання позицій на світовому ринку овочів необхідно вдосконалювати технології вирощування із запровадженням передового досвіду та використання усіх останніх досягнень науково-технічного прогресу. Розвивати організацію ринку овочів із запровадженням реформ та державного регулювання, особливо в частині приведення чинного законодавства України до міжнародних та європейських вимог. Відсутність державних інституцій негативно впливає на стан національної економіки, значно погіршує насичення споживчого ринку вітчизняними товарами і, як наслідок, європейського ринку власною продукцією. Підвищення ефективності овочевого виробництва потребує введення дієвої системи цінового механізму, який має базуватися на поєднанні державного й ринкового регулювання. Об'єктивна оцінка цінової ситуації є важливим аспектом регулювання зовнішньоекономічної діяльності товаровиробників на ринку овочів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Близький Р.С. Аналіз експортно-імпортних обсягів продажу овочів в Україні / Р.С. Близький // Економіка, менеджмент, підприємництво: зб. наук. пр. – СХУ ім. В. Даля. 2012. – № 24(1). – С. 46–52.
2. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Експорт овочів і фруктів з України до Росії може стати збитковим через девальвацію рубля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/~335577>.
4. Кучеренко Т.М. Ринок овочів і баштанних культур в Україні: поточна кон'юнктура і прогноз / Т.М. Кучеренко // Пропозиція. – 2009. – № 1. – С. 52–56.
5. Сальдо аграрної продукції збільшилося до \$5,6 млрд – УКАБ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/~338096>.